

UDK 1:572"19/..."
Primljeno: 16. 11. 2013.
Prihvaćeno: 31. 3. 2014.
Izvorni znanstveni rad

ARGUMENT IZ ZNANJA I MODALNI ARGUMENT ZA DUALIZAM U FILOZOFIJI UMA

Davor PEĆNJAK

Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54, 10 000 Zagreb
davor@ifzg.hr

Ivan ŠPILJAK

Rivanjski put 2, 10 000 Zagreb
spiljak04@gmail.com

Sažetak

Rasprava o duši jedna je od tradicionalnih rasprava u bogoslovlju i filozofiji. U suvremenoj filozofiji također se rabi pojam »um« koji označava ukupnost psiholoških, odnosno mentalnih čovjekovih sposobnosti. U ovom tekstu prikazujemo i diskutiramo problem odnosa duše, odnosno uma, i tijela tj. pitanje kako je duša, odnosno um, ostvaren. Jedna od najstarijih predfilozofskih intuicija jest ona da su um i tijelo građeni od dvije različite »tvari«: tijelo je građeno od materije dok je duša, odnosno um, nematerijalan i nefizički. Na taj zaključak dolazimo i svakodnevnom refleksijom o svojstvima koja pridajemo materijalnim predmetima s jedne i mentalnim stanjima i procesima s druge strane. No, puno jači su filozofski argumenti za takvo stajalište. Prikazat ćemo i razmotriti tzv. »Argument iz znanja« i »Modalni argument« za dualizam u suvremenoj filozofiji. Odbijajući neke prigovore, ovi argumenti, iako nisu jedini u prilog dualizma u filozofiji uma, vrlo su jake i prihvatljive tvrdnje u prilog nefizikalnosti uma, odnosno duše.

Ključne riječi: Duša, um, dualizam, argument iz znanja, modalni argument, dvo-dimenzionalna semantika, fizikalizam.

Uvod

Problem duše jedan je od tradicionalnih problema kršćanskog bogoslovlja i filozofije, a u suvremenoj filozofiji s njim je najuže povezana problematika fi-

lozofije uma. Ustvari, problem duše nije samo jedan problem nego je to skup problema. Glavne su dvije, da tako kažemo, skupine problema. Jedna skupina problema je pitanje o ontološkoj naravi i ostvarenju same duše, a druga skupina je pitanje o njezinim sposobnostima – ono što bi se tradicionalno označavalo pojmom »moći duše«. O duši najeksplicitnije govori *Katekizam Katoličke Crkve* u br. 362-367.¹ No, ljudska su bića stvorena tako da imaju i tijelo. Duša i tijelo združeni čine jednu čovječju narav (usp. KKC, 365). Tijelo je građeno od materije, odnosno od fizičkih dijelova i čine ga atomi i molekule koji se povezuju u veće cjeline, funkcionalne organe koji su također međusobno povezani i na taj način se izgrađuje svako individualno tijelo. Tijelo, kao cjelinu, kao i njegove sastavnice, sve do molekula i atoma (a i subatomske čestice, naravno), možemo opisati pomoću znanosti koje se bave materijom i onim fizičkim, a to su, u krajnjoj liniji, kemija i fizika. Kako je duša ono što oživljuje i pokreće tijelo (usp. KKC, 364), moglo bi se postaviti pitanje je li ona materijalna, odnosno fizička, ili nije materijalna, tj. nije fizička. U suvremenoj filozofiji rabi se pojam »um« koji označava sveukupnost psihičkih, odnosno mentalnih, ljudskih sposobnosti i njihovo procesiranje: osjete, percepciju, emocije, vjerovanja, želje, razmišljanje, zaključivanje, pamćenje i spoznavanje. Danas nema sumnje da je ono što je, dakle, mentalno (psihičko, odnosno umsko), povezano s radom mozga. No, je li i identično sa stanjima i procesima u mozgu? Mozak je fizički organ pa se čini da bi se umsko, mentalno i psihičko također moglo potpuno opisati znanostima koje se bave materijom i fizičkim, a to su kemija i fizika. Ukoliko pretpostavimo da su i kemijska svojstva i procesi svodivi na složene fizičke procese i svojstva, onda bi nam zapravo za potpun opis i objašnjenje bila dovoljna samo fizika.

Zbog uspjeha fizike općenito i primjene fizike i kemije u neuroznanstvenim objašnjenjima u opisu rada mozga i živčanog sustava, formuliralo se filozofsko stajalište nazvano *fizikalizam*. U odnosu na um, prema tom stajalištu, sve ono što je mentalno moglo bi se reducirati na stanja i procese u mozgu te bi se um, u krajnjoj liniji, potpuno mogao objasniti pozivanjem samo na fizičke entitete.

No, s druge strane, stajalište koje smatra da su mentalna stanja i procesi, pa onda i um, odnosno duša, nefizički, te da se mentalno ne može reducirati na fizičko, naziva se *dualizam*. U ovom članku željeli bismo prikazati dva vrlo jaka argumenta za dualizam u suvremenoj filozofiji uma. To su tzv. argument iz znanja i modalni argument. Uspješnost tih argumenata povlači i to da je

¹ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA (ur.), *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 1994. (dalje: KKC).

duša nematerijalna, odnosno nefizička. Da bismo formulirali najjače verzije tih argumenata, prvo treba nešto detaljnije iznijeti osnovne postavke fizikalizma.

Prije toga ukratko treba dati važnu napomenu da je pojam »fizičkog« širi od pojma »materijalnog«, jer pod materijalnim smatramo one entitete koji imaju masu. No masu nemaju svi entiteti koje fizika može uspješno opisati. Polja sila i neki prenositelji tih polja sila nisu entiteti koji imaju masu. Tako npr. elektromagnetsko polje nema masu, a ni nositelj elektromagnetskog polja, foton, nema masu – ni u kretanju ni masu mirovanja. Dakle, postoje entiteti koji jesu fizički, i fizika ih uspješno objašnjava, ali koji nisu materijalni.²

1. Fizikalizam

Fizikalizam je filozofsko stajalište prema kojemu je sve što postoji u svijetu fizičke prirode. Svaku stvar u svijetu moguće je opisati rječnikom fizike. Za to stajalište ponekad se rabi i pojam »materijalizam«. Pojam »fizikalizam« pojavio se u prvoj polovici XX. stoljeća u krugu pozitivista kao lingvistička teza, dok je materijalizam bio metafizička teza.³ Materijalizam je gledište da su svi predmeti u svijetu građeni od jedne vrste tvari – materije. S druge strane, fizikalizam, kao lingvistička teza, prihvaća postojanje određenih entiteta koji nisu materijalne prirode, kao što su razne sile, i ti se entiteti mogu opisati rječnikom suvremene fizike. Pozitivistima je fizika služila kao najpouzdanije oruđe u istraživanju prirodnih fenomena, a kako su smatrali da je metafizički diskurs isprazan zbog nemogućnosti opravdanja, odbacili su materijalizam i zadržali fizikalizam. Danas, u filozofiji uma, pojmovi »materijalizam« i »fizikalizam« rabe se manje-više istoznačno i označavaju redukcionističke teorije odnosa uma i tijela.

Fizikalizam u filozofiji uma stajalište je prema kojemu su mentalna stanja i procesi fizičke prirode. Fizikalisti ne eliminiraju mentalna stanja i procese, već smatraju da se svi mentalni procesi odvijaju na određeni fizikalni način. Mentalna stanja nisu ništa drugo nego određeni fizikalno-kemijski procesi u mozgu, što za sobom povlači da ih je dalje moguće reducirati na čisto fizičke pojave. Ako se temperatura, zvuk, sudari čestica ili drugi fizički procesi mogu opisati rječnikom fizike, onda se i mentalna stanja, poput želja, vjerovanja i emocija, mogu i trebaju opisati rječnikom fizike.

² Vidi npr. Marc LANGE, *An Introduction to the Philosophy of Physics*, Malden – Oxford, 2002.

³ Više o tome vidi u: Daniel STOLJAR, *Physicalism* (9. IX. 2009.), u: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2009/entries/physicalism/> (23. V. 2013.).

Privlačnost fizikalizma u filozofiji uma jest u prihvaćanju načela štedljivosti. Nije potrebno imati dvije vrste »tvari« ili objašnjavati dva entiteta (materijalno i mentalno) ako sve možemo objasniti fizikalnim pojmovima i teorijama. Ipak, valja imati na umu da fizikalističke teorije uma ne poriču postojanje mentalnih stanja i procesa, nego govore da mentalna stanja nisu ništa drugo doli posebna vrsta fizičkih stanja i procesa u mozgu.

1.1. Fizikalističke teorije

Dvije najpoznatije fizikalističke teorije uma su: *tipski fizikalizam* i *fizikalizam primjeraka*.

Tipski fizikalizam ili *tipska teorija identiteta* izjednačava mentalna stanja i procese s fizičkim stanjima i procesima. Sva mentalna stanja i procesi ostvaruju se u fizičkim stanjima i procesima, odnosno u mozgu. Isti tip mentalnog stanja ili procesa uvijek je identičan s istim tipom fizičkog stanja ili procesa u mozgu. Moja bol u lumbalnom dijelu kralježnice uvijek je ostvarena istim fizičkim stanjem XYZ u mozgu. Nije moguće da se u mojem mozgu ostvari fizičko stanje XYZ, a da ne osjetim bol u lumbalnom djelu kralježnice i obrnuto. Također, i kod svakoga drugog ljudskog bića, prema tipskom fizikalizmu, bol u lumbalnom dijelu kralježnice mora biti ostvarena istim fizičkim procesom XYZ.

Fizikalizam primjeraka je slabija verzija teorije identiteta. Ona zastupa da je svako mentalno stanje ili proces identično nekom fizičkom stanju ili procesu. Za razliku od tipskog fizikalizma u kojem isti tip mentalnog stanja mora biti identičan istom fizičkom stanju, u fizikalizmu primjeraka isti tip mentalnog stanja ne mora biti ostvaren istim fizičkim stanjem. Moguće je da moj osjet bola u ruci u jednom slučaju bude ostvaren fizičkim procesom XYZ, a u drugom slučaju procesom ABC. Također je moguće da isti tip mentalnog stanja bude ostvaren različitim fizičkim procesima kod različitih osoba. Fizikalizam primjeraka ima još i jednu daljnju zanimljivu implikaciju – otvara prostor za logičku mogućnost postojanja mentalnih stanja koja nisu realizirana u živčanom sustavu na bazi ugljika, nego su realizirana na neki drugi fizički način. Iako je ideja da je takav slučaj moguć vrlo neobična, ona ostaje u skladu s glavnom idejom teorije identiteta da su mentalna stanja ostvarena fizičkim stanjima.

Fizikalisti koji zastupaju fizikalizam primjeraka često se služe relacijom *supervenijencije* – filozofskom teorijom relacija svojstava nižega reda i svojstava višega reda. Relacija supervenijencije je slabija od relacije identiteta. Općenito, temeljna svojstva i njihove različite kombinacije i konfiguracije u potpunosti

određuju sva svojstva višega reda. Temeljna svojstva su tzv. baza supervenijencije. No, s obzirom da je to slabija logička relacija od relacije identiteta, ona dopušta da neko više svojstvo bude ostvareno na nekoliko različitih načina, tj. nekoliko različitih kombinacija temeljnih svojstava mogu ostvarivati isto svojstvo višega reda.

Prema ideji supervenijencije kod fizikalista, svojstva nižega reda su fizikalna svojstva (A-svojstva) i ona potpuno određuju pojavnost svih svojstava višega reda (B-svojstava). U filozofiji uma to znači sljedeće: ukoliko se dva subjekta ne razlikuju fizički, oni se ne razlikuju ni mentalno. No, moguće je da se dva subjekta koja su u istom mentalnom stanju, razlikuju u fizičkom stanju koje ostvaruje to mentalno stanje. No, nije moguće da postoji stanje višega reda, mentalno stanje, koje ne bi bilo ostvareno nekom konfiguracijom fizičkih temeljnih svojstava. Dakle, prema ideji supervenijencije svaka promjena u mentalnim stanjima utemeljena je u promjeni fizikalnih stanja mozga. Dakle, iako mentalna stanja mogu biti ostvarena različitim fizičkim stanjima i procesima, ona, prema onima koji rabe supervenijenciju, nisu ništa više od nekog fizičkog stanja i procesa.

2. Argument iz znanja

Argument iz znanja je naziv argumenta čiji je ključni dio misaoni eksperiment kojim se želi pokazati da potpuno fizikalno znanje o fizičkim činjenicama i procesima nije dostatno za znanje o subjektivnom karakteru iskustva. Zaključak argumenta jest da znanje o svim fizičkim činjenicama nije potpuno znanje o svijetu. Postoji nešto što ne možemo znati pozivajući se isključivo na znanje o fizičkim činjenicama. Argument iz znanja temelji se na »spoznajnoj intuiciji«, odnosno na mogućnosti »da netko zna sve fizikalne istine o, npr. mirisu ruže, bez znanja kako je to mirisati ružu«⁴.

Najpoznatija suvremena verzija argumenta iz znanja ona je Franka Jacksona.⁵ Isti tip argumenta dao je iste godine neovisno i Howard Robinson u svojoj knjizi *Matter and Sense*.⁶ No, treba spomenuti da je još prije njih Charles Dunbar Broad bio prvi koji je formulirao takav tip argumenta.⁷ Budući da se

⁴ Daniel STOLJAR – Yujin NAGASAWA, Introduction, u: Peter LUDLOW – Daniel STOLJAR – Yujin NAGASAWA (ur.), *There's Something About Mary*, Cambridge, Mass., 2004., 3.

⁵ Usp. Frank JACKSON, Epiphenomenal Qualia, u: *Philosophical Quarterly*, 32 (1982.) 127–136.

⁶ Usp. Howard ROBINSON, *Matter and Sense*, Cambridge, 1982.

⁷ Usp. Charles Dunbar BROAD, *The Mind and its Place in Nature*, London, 1925.

Jacksonova verzija najviše spominje u literaturi, i mi ćemo se ovdje pozivati na nju.

Neformalna verzija toga misaonog eksperimenta glasi: Marija je briljantna znanstvenica koja posjeduje *potpuno* znanje o mozgu. Zna sve o svakom fizikalno-kemijskom procesu u mozgu. Marija je neurofiziologiju učila u crno-bijeloj sobi. Sve u toj sobi bilo je crno ili bijelo: knjige, računalo, fotografije, razni aparati i sl. Cijeli život dok je učila o mozgu nije vidjela drugu boju osim crne i bijele. Kako zna o mozgu sve što se može znati, ona posjeduje informacije o tome što se događa u mozgu drugih ljudi kada osoba doživi bilo koju boju. Posjeduje informacije o procesima koji se zbivaju u procesu percepcije, kakvu vezu imaju s drugim procesima u tijelu itd. Marijino posjedovanje potpunih fizikalnih informacija o mozgu u skladu je s fizikalističkom tezom da su sve informacije o svijetu opisive rječnikom fizike. Jednog dana Marija izađe iz crno-bijele sobe i prvi put ugleda nebo i izgovori rečenicu: »Nebo je plavo.« Sada se prvi puta našla u stanju iskustva plave boje. Je li Marija naučila nešto novo o svijetu i našem vizualnom iskustvu svijeta kada je prvi puta doživjela boju?

Očito je da će Marija naučiti nešto novo o svijetu i vizualnom iskustvu svijeta. Nakon doživljaja plave boje ona zna kako izgleda subjektivni doživljaj plave boje, unutarnja kvaliteta plavoga. No, prema fizikalističkoj pretpostavci, ona je već trebala znati sve što se može znati o zbivanjima u mozgu, uključujući i znanje unutarnje kvalitete plave boje. To znači da je njezino prijašnje znanje o svijetu, koje je uključivalo posjedovanje svih fizikalnih informacija, bilo nepotpuno. Bez obzira na količinu dostupnih informacija ona nije znala kako je to biti u stanju doživljaja plave boje!

Formalno, spoznajni argument možemo prikazati na sljedeći način:

1. Marija prije izlaska iz crno-bijele sobe zna sve fizikalno što se može znati o drugim ljudima.
2. Marija prije izlaska iz sobe ne zna sve što se može znati o drugim ljudima, nego ona *nauči* nešto o njima nakon izlaska iz crno-bijele sobe. Dakle,
3. Postoje istine o drugim ljudima, i o njoj samoj, koje su izostavljene iz fizikalističke teze.⁸

Naše znanje o svijetu ne iscrpljuje se posjedovanjem fizikalnih informacija. Svjesno iskustvo posjeduje određena svojstva koja ne možemo karakterizirati kao fizikalne informacije. Svjesno iskustvo sastoji se i od subjektivnih

⁸ Usp. Frank JACKSON, What Mary Didn't Know?, u: *Journal of Philosophy*, 83 (1986.) 5, 293.

kvalitativnih doživljaja, tzv. *qualia*, i od fizikalnih informacija o ustrojstvu i funkcioniranju organizma. Dakle, fizikalistička teorija uma nepotpuna je jer ne zahvaća važan segment našeg doživljaja svijeta – subjektivne kvalitativne doživljaje.

Prema Jacksonovu argumentu Marija je prije izlaska iz crno-bijele sobe posjedovala sve objektivne fizikalne informacije o subjektivnim kvalitetama, odnosno o procesima koji se zbivaju kada promatramo plavo nebo. No, to su bile informacije isključivo dostupne iz trećeg lica, dok su joj informacije o subjektivnim kvalitetama bile nedostupne sve do trenutka kada je prvi put imala svjesno iskustvo plave boje. Jackson zaključuje svoj argument riječima: »*qualia* su izostavljene iz fizikalističke priče«⁹.

2.1. Dva tumačenja fizikalne informacije

Jacksonov argument djeluje prilično uvjerljivo, no filozofi poput Terenca Horgan zamijetili su da je pojam informacije višeznačan, stoga je potrebno jasnije odrediti i preformulirati Jacksonov argument iz znanja. Horgan smatra da se fizikalna informacija može tumačiti na dva načina – epistemološki i ontološki. Epistemološko tumačenje fizikalne informacije naziva eksplicitnom fizikalnom informacijom, a ontološko tumačenje naziva ontološkom fizikalnom informacijom.¹⁰ *Eksplicitna fizikalna informacija* o određenim procesima odnosi se na naše znanje o tim procesima koje slijedi iz odgovarajućih fizikalnih teorija. Ako posjedujemo potpune eksplicitne fizikalne informacije o ljudskom vidu, onda to znači da posjedujemo potpuno fizikalno znanje o ljudskom vidu zahvaljujući znanstvenim teorijama. S druge strane, *ontološka fizikalna informacija* o određenim procesima odnosi se na to da su svi entiteti, svojstva i relacije na koje se informacija referira isključivo fizikalne prirode. Dakle, ako posjedujem sve ontološke fizikalne informacije o ljudskom vidu, onda posjedujem sve fizikalne činjenice o ljudskom vidu.

Na temelju toga dvostrukog shvaćanja pojma fizikalne informacije Jacksonov argument može se formulirati u jaču i slabiju verziju.¹¹ Slabija verzija (S1) argumenta temelji se na epistemološkom tumačenju fizikalne informacije i glasi:

⁹ Frank JACKSON, Epiphenomenal Qualia, 130.

¹⁰ Terence HORGAN, Jackson on Physical Information and Qualia, u: *Philosophical Quarterly*, 34 (1984.) 135, 147–152.

¹¹ Usp. Martine NIDA-RÜMELIN, Qualia: The Knowledge Argument (23. IX. 2009.), u: <http://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/qualia-knowledge/> (2. VI. 2013.).

(1a) Marija posjeduje potpuno *fizikalno znanje* o činjenicama koje se tiču ljudskog vida prije izlaska iz crno-bijele sobe.

(2a) Ali postoji *vrsta znanja* o činjenicama koje se tiču ljudskog vida koje Marija ne posjeduje prije izlaska iz crno-bijele sobe.

Dakle,

(3a) Postoji *vrsta znanja* o činjenicama o ljudskom vidu koje su nefizikalne prirode.

Jača verzija (J1) argumenta temelji se na ontološkom tumačenju fizikalne informacije i glasi:

(1b) Marija zna sve *fizikalne činjenice* o ljudskom vidu prije izlaska iz crno-bijele sobe.

(2b) Ali postoje *neke činjenice* o ljudskom vidu koje Marija ne posjeduje prije izlaska iz crno-bijele sobe.

Dakle,

(3b) Postoje *nefizikalne činjenice* o ljudskom vidu.

Između jače i slabije verzije argumenta jedino konkluzija jačega argumenta (3b) za sobom povlači tvrdnju po kojoj bismo odbacili fizikalizam kao metafizičku teoriju, dok je konkluzija slabije verzije (3a) kompatibilna s postojanjem nefizikalnih činjenica.¹² Sama činjenica da Marija ima znanje o činjenicama koje se tiču ljudskog vida koje nije fizičke prirode ne dokazuje da je fizikalizam problematično stajalište koje trebamo odbaciti, već da je Marijino znanje o činjenicama o ljudskom vidu nepotpuno. Marija će upotpuniti svoje znanje tek nakon izlaska iz crno-bijele sobe.

Zaključak jače verzije (3b) tvrdi da u Marijinu ontološkom rječniku o ljudskom vidu nešto nedostaje. Iako je posjedovala sve fizikalne informacije utemeljene na potpunoj fizikalističkoj ontologiji, prilikom izlaska iz crno-bijele sobe dobila je informacije koje prije nije posjedovala. Dakle, fizikalizam je teorija koja je nepotpuna jer ne obuhvaća sve prirodne fenomene u ontološkom rječniku.

Kako bi se obuhvatilo i epistemološko i ontološko značenje fizikalne informacije, spoznajni argument možemo formalno prikazati na idući način (J2):

Premisa (P1): Marija posjeduje potpuno fizikalno znanje o činjenicama o ljudskom vidu prije izlaska iz crno-bijele sobe.

Dakle,

Zaključak (Z1): Marija zna sve fizikalne činjenice o ljudskom vidu prije izlaska iz crno-bijele sobe.

¹² Usp. *Isto*.

Premisa (P2): Postoji vrsta znanja o činjenicama o ljudskom vidu koje Marija ne posjeduje prije izlaska iz crno-bijele sobe.

Dakle (iz P2),

Zaključak (Z2): Postoje neke činjenice o ljudskom vidu koje Marija ne posjeduje prije izlaska iz crno-bijele sobe.

Dakle (iz [Z1] i [Z2]),

Zaključak (Z3): Postoje nefizikalne činjenice o ljudskom vidu.¹³

2.2. Kritike argumenta

Sada ćemo razmotriti nekoliko glavnih kritika toga argumenta i vidjet će se da se argument može uspješno obraniti.

2.2.1. Potpuno fizikalno znanje o činjenicama bez znanja fizikalnih činjenica

Prvi način oslabljivanja argumenta može se učiniti na taj način da se prigovori na zaključivanje iz P1 na Z1 ili izbjegavanjem prihvatanja Z2. Tom strategijom treba pokazati kako P1 (potpuno znanje o fizičkim činjenicama) ne povlači za sobom Z1 (potpuno znanje fizičkih činjenica).

»Ako se sve fizičke činjenice mogu znati pod fizikalnom konceptualizacijom, onda osoba koja ima potpuno fizikalno znanje o određenom području zna sve relevantne fizikalne činjenice.«¹⁴ Prema toj tvrdnji, ako Marija posjeduje potpuno znanje o ljudskom vidu koje zna pod fizikalnim pojmovima, onda Marija posjeduje potpuno znanje fizičkih činjenica. To je jasna tvrdnja, no filozofi su se usmjerili u nešto drukčijem smjeru kako bi pokazali da P1 za sobom ne povlači Z1.

2.2.2. Nepropozicijsko znanje

Druga fizikalistička strategija odnosi se na nijekanje premise P2. Potrebno je pokazati kakva je to vrsta znanja koju Marija nije posjedovala prije izlaska, a stekla ju je nakon izlaska iz crno-bijele sobe. Filozofi koji su priklonjeni toj strategiji smatraju da Marija prilikom izlaska iz crno-bijele sobe ne stječe novo propozicijsko znanje, znanje o novim činjenicama. Ono što Marija stječe jest

¹³ Usp. *Isto*.

¹⁴ *Isto*.

ili nova sposobnost ili znanje kroz upoznatost. Ta vrsta prigovora naziva se prigovor iz nepropozicijskog znanja.

2.2.3. Sposobnost

Kakva je to nova sposobnost koju Marija stječe nakon izlaska iz sobe? David Lewis i Laurence Nemirow¹⁵ smatrali su da »prilikom izlaska iz sobe Marija ne nauči nešto ili stekne znanje u relevantnom smislu«, u smislu propozicijskog znanja, već da Marija »stječe određene reprezentacijske sposobnosti ili sposobnosti zamišljanja«¹⁶. Te sposobnosti odnose se na znanje *kako*, a ne na znanje *da* – propozicijsko znanje. Njihovo tumačenje odnosi se na to da je Marija znala sve relevantne fizikalističke informacije o iskustvu drugih prije no što je izašla iz crno-bijele sobe, ali nedostajala joj je sposobnost reprezentacije ili zamišljanja kako je to vidjeti plavo nebo ili crvenu rajčicu.

Frank Jackson smatra da »je potpuno istinito da će Marija steći različite sposobnosti nakon puštanja«¹⁷. Njezin kognitivni aparat bit će proširen za mogućnost zamišljanja boja, pamćenja kako je to vidjeti plavu ili crvenu boju i uspoređivanja boja, no to se događa tek nakon što je Marija puštena iz crno-bijele sobe. Iako je posjedovala sve predispozicije potrebne za percipiranje boje, dok je boravila u crno-bijeloj sobi nije imala sposobnosti uspoređivanja i zamišljanja fenomenalnih obilježja boja zbog toga što njezine predispozicije nisu bile aktivirane sve do trenutka izlaska i imanja iskustva plave ili crvene boje.

U slučaju da Marija ne može uspoređivati boje na temelju fenomenalnih kvaliteta prije izlaska iz sobe, postavlja se pitanje može li ih zamisliti na temelju fizikalnih svojstava? Paul Churchland smatra da može.¹⁸ Kako bi Marija uspješno zamislila boju, odnosno kako je to biti u stanju viđenja crvene, ona mora naučiti raspoznavati boje na drukčiji način, primjerice kao aktivaciju određenih neuropeptida u određenom dijelu mozga. Za to je potrebno neurofiziološko znanje koje ona već posjeduje. Churchland napominje: »Ako Marija posjeduje relevantne neuroznanstvene pojmove o osjetima o kojima je riječ (npr. osjet crvene), no još nikada nije bila u tim stanjima, ona bi mogla zamisliti

¹⁵ Usp. Laurence NEMIROW, *Physicalism and the Cognitive Role of Acquaintance*, u: William LYCAN (ur.), *Mind and Cognition*, Oxford, 1990., 490–499; David LEWIS, *What Experience Teaches*, u: William LYCAN (ur.), *Mind and Cognition*, Oxford, 1990., 499–519.

¹⁶ Frank JACKSON, *What Mary Didn't Know?*, 293.

¹⁷ *Isto*, 294.

¹⁸ Usp. Paul CHURCHLAND, *Reduction, Qualia, and the Direct Introspection of Brain States*, u: *The Journal of Philosophy*, 82 (1985.) 1, 8–28.

biti u relevantnom stanju mozga [...] prije nego što primi vanjski podražaj koji bi uistinu proizveo to stanje.«¹⁹

2.2.4. Znanje kroz upoznatost

Ako Marija ne stječe novu sposobnost ni propozicijsko znanje nakon izlaska iz sobe, kakvo znanje stječe? Paul Churchland u argumentu iz znanja vidi problem u nejasnom i višeznačnom korištenju riječi »znati«. Argument iz znanja, prema Churchlandu, formalno izgleda na sljedeći način:

- I. Marija zna sve što se može znati o moždanim stanjima i njihovim svojstvima.
 - II. Nije slučaj da Marija zna sve što se može znati o osjetima i njihovim svojstvima.
- Dakle, prema Leibnizovu zakonu,
- III. Osjeti i njihova svojstva \neq moždana stanja i njihova svojstva.²⁰

Churchland smatra da Jacksonov argument pati od intenzionalne pogreške. Pojam »znati« u obje premise upotrebljava se u različitom smislu. Premisa I. odnosi se na *znanje kroz opis*, odnosno na propozicijsko znanje o moždanim stanjima i njihovim svojstvima kojima je Marija ovladala u crno-bijeloj sobi. Premisa II. odnosi se na *znanje kroz upoznatost*, posjedovanje određene reprezentacije crvenosti predmeta koja je moguća jedino kroz iskustvo toga predmeta. Zbog intenzionalne pogreške konkluzija ne slijedi iz premisa te stoga argument nije valjan. Jedina razlika između osobe koja zna sve neurofiziološke činjenice, a koja nije iskusila crvenu boju i druge osobe koja je iskusila crvenu boju, a koja ne zna ništa o neuroznanosti jest »u različitom tipu znanja koje svaka osoba ima o *potpuno istoj stvari*«²¹.

Način na koji je Churchland formalizirao argument iz znanja sadrži intenzionalnu pogrešku, no Jackson smatra da je Churchland pogrešno formalizirao argument iz znanja. Churchlandov fokus, kako bi oborio argument, usmjeren je na nejasnu uporabu pojma »znati« dok Jackson smatra da »nije važna vrsta, način ili tip znanja koje Marija posjeduje, već što ona zna«²². Ako se fokus prebaci na ono što Marija zna, Churchlandova formalizacija više nije opasna za argument iz znanja. Nakon izlaska iz sobe Marija zna sve što se prema fizikalizmu može znati, no ipak ona nauči nešto novo, nauči nešto o

¹⁹ Isto, 26.

²⁰ Usp. Isto, 23.

²¹ Isto, 24.

²² Frank JACKSON, What Mary Didn't Know?, 293.

vlastitom i tuđem iskustvu boje. Marija ne može, prema hipotezi, isključivo na temelju poznavanja svih fizikalnih činjenica spoznati fenomenalni aspekt iskustva boje. Jackson napominje da je »cijela poanta argumenta iz znanja da Marija (prije izlaska) *ne zna* sve što se može znati o moždanim stanjima i njihovim svojstvima zbog tog što ne zna o određenim *qualia* povezanim s moždanim stanjima«²³.

Stoga, ako su *qualia* povezani s moždanim stanjima, a Marija ih ne može znati na temelju fizikalnih činjenica, onda su mentalna stanja i procesi nefizičke prirode. Kada bi mentalno bilo fizičke prirode, značilo bi da se ono realizira na određeni fizički način, što bi za sobom povlačilo mogućnost spoznaje mentalnog na temelju fizikalnih činjenica koje Marija posjeduje.

2.2.5. Neuvjerljivost prigovora

Unatoč raznim prigovorima argumentu iz znanja, ono što ti prigovori ne mogu uzdrmati jest sljedeće. Kada postoji potpuno fizikalno objašnjenje nekih fizičkih događaja, uzmimo kao primjer neke učinke sudara tih-i-tih elementarnih čestica pri tim-i-tim uvjetima, i oni koji nikada nisu izveli taj pokus iz samog fizikalnog opisa, izračuna i teorije, mogu točno i potpuno znati što i kako se to događa. Isto tako, ako imamo potpuni konstruktivni nacrt, plan, mjere i sve fizikalne karakteristike nekog broda, iz same te dokumentacije možemo točno i potpuno znati kako izgleda taj brod, kakav je, i može se točno predviđati kako će se ponašati u raznim uvjetima. Primjera bismo mogli naći koliko želimo. Ukoliko bi i subjektivnost također bila identična nekom aspektu fizičkoga, onda bismo to iz potpunoga fizikalnog opisa također morali potpuno znati. Međutim, i dalje je doista jaka intuicija da iz poznavanja svih fizičkih procesa, znanja svih fizičkih veličina koje se dinamički mijenjaju tijekom rada mozga i razumijevanja matematičkih formula i formulacija koja opisuju i objašnjavaju rad mozga, jednostavno nema informacije koja bi nam omogućila zamišljanje subjektivnog aspekta mentalnog i dalje u svemu tome nema ničega što bi nam dalo mogućnost zamisliti koja se subjektivna kvaliteta doživljava. No, ukoliko bi teza fizikalista, naročito tipskih fizikalista, bila točna – da je mentalno identično nekom fizičkom procesu u mozgu i samo tome – onda bi samo iz fizikalnog opisa morali moći znati i subjektivnu stranu mentalnoga. No, čini se da je vrlo jak argument da to ne možemo!

²³ *Isto*, 293.

3. Modalni argument

U daljnjem tekstu prikazat ćemo dvije najznačajnije verzije modalnog argumenta. Izvorno, tvorac toga argumenta je Saul Kripke a osniva se na nekim dostignućima njegove filozofije jezika. Suvremeniju i nešto formalniju verziju argumenta dao je David Chalmers, a ta se verzija naziva »dvodimenzionalni argument za dualizam«.

3.1. Izvorni modalni argument

U ovom dijelu obradit ćemo Kripkeov modalni argument protiv materijalizma.²⁴ Kripkeov argument jest modalni argument jer se upotrebljavaju modalni termini – nužnost i mogućnost. Argument počiva na shvaćanju da se za iskaze identiteta trebaju upotrebljavati imena, a ne opisi, te u slučaju da je iskaz identiteta istinit, onda je nužno istinit. Tim argumentom pokazao je »da je materijalizam *a priori* nužno pogrešan«²⁵.

Prvo je potrebno ukratko objasniti osnovne pojmove koje Kripke upotrebljava u svojem argumentu. Prvi par pojmova su *a priori* i *a posteriori*. To je epistemološka distinkcija između pojmova koji se mogu znati neovisno o iskustvu (*a priori*) i pojmova koji se mogu znati nakon empirijskog istraživanja (*a posteriori*). *A priori* pojmovi spoznatljivi su na temelju odnosa značenja samih pojmova u rečenici. »Trokut sadrži tri kuta« jest rečenica čiju istinitost spoznajemo na temelju značenja samih pojmova, bez empirijskog iskustva. Ista stvar je i s matematičkim izračunima, npr. to da je $5 + 7 = 12$ jest istinito *a priori*, jer istinitost možemo utvrditi na temelju značenja samih pojmova.

Drugi par pojmova odnosi se na metafizičku distinkciju između *nužnosti* i *kontingentnosti*. Određena tvrdnja *nužno je* istinita ako ne postoji mogući svijet u kojemu je ta tvrdnja neistinita; propozicija je nužno istinita ako je istinita u svim mogućim svjetovima. Tvrdnja je kontingentno istinita ako je istinita barem u jednom mogućem svijetu. Tvrdnja poput »stol je napravljen od drveta« kontingentno je istinita. Iako je u ovom svijetu istinito da je stol napravljen od drveta, u ovom svijetu možemo zamisliti da je u nekom mogućem svijetu stol napravljen i od metala ili nekog drugog materijala.

Kripke još upotrebljava pojmove *kruti* i *meki označitelj*. Kruti označitelj je naziv za pojam koji u svim mogućim svjetovima referira na istu stvar, dok

²⁴ Usp. Saul KRIPKE, *Imenovanje i nužnost*, Zagreb, 1997.

²⁵ Eli HIRSCH, Kripke's Argument Against Materialism, u: Richard KOONS – George BEALER (ur.) *The Waning of Materialism*, New York, 2010., 115.

meki označitelj referira u različitim svjetovima na različite stvari. Primjer krutog označitelja su vlastita imena ili imena za prirodne vrste jer u svakom mogućem svijetu označuju istu individualnu stvar ili vrstu zbog esencijalnih svojstava koja im pripadaju. Kripke smatra da do fiksiranja referencije dolazi u dva koraka, početnim 'krštenjem' kada se prvi put odredi ime za osobu ili prirodnu vrstu, te daljnjim prenošenjem imena od osobe do osobe.²⁶ Fiksiranje referencije u početnom 'krštenju' može se objasniti nekim opisom ili ostenzijom. Kripke smatra da »naša referencija ne ovisi samo o onome što za sebe mislimo, nego i o drugim ljudima u zajednici, o povijesti načina na koji je ime o kojemu je riječ do nas došlo«²⁷. Kao govornici možemo rabiti imena kako bismo se referirali na nekoga ili nešto, a da ta referencija bude pogrešna, no u mogućnosti smo ispraviti tu pogrešku nakon empirijskog istraživanja.

Argument se temelji na principu identiteta koji je proširen modalnim pojmovima nužnosti i mogućnosti:

(I) Za svaki X i svaki Y, ako u aktualnom svijetu $X=Y$, onda i u svakom mogućem svijetu $X=Y$.

Kripke smatra da »iskaz identiteta među imenima, kada je uopće istinit, jest nužno istinit, iako je moguće da se ne zna *a priori*«²⁸. Primjeri nužnih *a posteriori* iskaza su iskazi teorijskih identifikacija poput:

- (1) »toplina je molekularno kretanje«
- (2) »zlatu je element s atomskim brojem 79«
- (3) »munja je elektromagnetsko pražnjenje«
- (4) »voda je H_2O «.

Teorijske identifikacije nužni su *a posteriori* iskazi zbog toga što su istiniti u svim mogućim svjetovima, a njihova istinitost se otkriva empirijskim istraživanjem esencijalnih svojstava. U slučaju (2) ispostavilo se da je esencijalno svojstvo zlata atomski broj 79, no to se nije znalo u aktualnom svijetu *a priori*. Esencijalno svojstvo izdvaja zlato od drugih metala žute boje, istog izgleda, opipa itd.

Promatrajući iskaze teorijskih identifikacija imamo snažnu intuiciju da je moguće kako toplina nije molekularno kretanje ili da voda nije H_2O . Kako objasniti tu intuiciju i provjeriti li je točna? U teorijskim identifikacijama važan je empirijski dokaz kako bismo potvrdili istinitost iskaza. Za ljude kažemo da su u istoj epistemičkoj situaciji »ako je njihov 'kvalitativni' dokaz isti«²⁹. Ako

²⁶ Usp. Saul KRIPKE, Imenovanje i nužnost, 85.

²⁷ *Isto*, 87.

²⁸ *Isto*, 96.

²⁹ Eli HIRSCH, Kripke's Argument Against Materialism, 115.

različiti ljudi gledaju isti stol, kažemo da se oni nalaze u istoj epistemičkoj situaciji, ne razlikuju im se kvalitativna stanja o tom stolu. Može se dogoditi da dvoje ljudi gleda različite stolove koji su kvalitativno jednaki pa i za njih kažemo da se nalaze u istoj epistemičkoj situaciji, no oni tada referiraju na različite stvari.

Hirsch smatra da se Kripkeov argument temelji na sljedećem principu:

(K) Ako termini »*a*« i »*b*« odabiru referente esencijalno, onda, ako je iskaz identiteta »*a* je *b*« istinit, ne samo da je (metafizički) nemoguće da *a* nije *b* nego je nemoguće za ljude u našoj epistemičkoj situaciji da se zabune tvrdeći »*a* je *b*«. ³⁰

Ako za »*a*« kažemo da odabire svojeg referenta *x* esencijalno, onda to znači da je referent određen prema *x*-ovim esencijalnim svojstvima. Teorijskoj identifikaciji »voda je H₂O« referent je odabran prema esencijalnim svojstvima. Empirijskim istraživanjem otkrilo se da je esencijalno svojstvo vode molekularna struktura H₂O. Kontingentna svojstva – biti proziran, bez mirisa i okusa – tvorila su naš kvalitativni dokaz na temelju kojega smo se prvotno referirali na vodu.

Uzmimo za primjer rečenicu (1). Oba pojma su kruti označitelji, označuju isti predmet u svim mogućim svjetovima, kao i u drugim teorijskim iskazima. »Toplina« ne odabire svojeg referenta prema esencijalnim svojstvima, već prema kontingentnim činjenicama kako naša osjetila doživljavaju toplinu. Opis kako mi doživljavamo osjet topline fiksira referenciju. Zbog toga je moguće da neki fenomen utječe na osjetila određenog broja ljudi na način na koji toplina utječe na moja osjetila. U tom trenutku ti ljudi i ja nalazimo se u istoj epistemičkoj situaciji, na isti način doživljavamo osjet topline, no oni pojam »toplina« koriste kako bi referirali na neki drugi fenomen, npr. ZYZ. Ako je esencijalno svojstvo topline njezino molekularno kretanje, onda oni griješe prilikom izražavanja rečenice »toplina je molekularno kretanje« jer referiraju na fenomen ZYZ.

Što se dogodi kada pokušamo analizirati iskaz koji oba svoja referenta određuje prema esencijalnim svojstvima? Kripke svojom argumentacijom napada teoretičare tipskog identiteta koji se služe psihofizičkim identifikacijama tipa – bol je takvo i takvo fizičko svojstvo – jer smatraju da su mentalna stanja i svojstva jednaka fizikalnim (moždanim) stanjima i svojstvima. Iskazi psihofizičkog identiteta su iskazi koji oba svoja referenta odabiru prema esencijalnim svojstvima. Primjer takvog iskaza je sljedeći:

(5) Bol = aktivacija C-vlakana.

³⁰ Usp. *Isto*.

Prema principu identiteta (I) ako je (5) istinito, onda je istinito u svim mogućim svjetovima i zbog toga je nužno istinito. Kao i u slučaju iskaza (1)-(4), imamo intuiciju da može biti drukčije. Možemo zamisliti da se bol javi bez aktivacije C-vlakana ili aktivacija C-vlakana bez boli. Osjećaj kontingentnosti u iskazima (1)-(4) može se lagano objasniti, dok je iskaz (5) zbog toga što se teorijske identifikacije razlikuju od iskaza o psihofizičkom identitetu.³¹

Intuiciju o kontingentnosti iskaza (1) možemo objasniti na taj način da kažemo kako »toplina« odabire referenta prema kontingentnim svojstvima koji u nama stvaraju osjećaj topline. U slučaju identificiranja topline s molekularnim kretanjem postoji posrednik između samoga fenomena i promatrača, načina na koji promatrač doživljava taj fenomen, a taj posrednik jest osjećaj topline. Zbog toga što smo pomiješali toplinu s osjećajem topline javila se intuicija da može biti drukčije. Intuiciju o kontingentnosti rasplinuli smo naknadnim empirijskim istraživanjem.

U (5) slučaj je poseban zbog toga što se bol izdvaja svojim nužnim svojstvom. Prema Kripkeu identitet nije relacija koja može vrijediti kontingentno između fizičkih i mentalnih stanja. Relacija između pojave i načina na koji mi osjećamo tu pojavu ne vrijedi u slučaju iskaza psihofizičkog identiteta zbog toga što »u slučaju mentalnih pojava nema nikakve 'pojave' mimo mentalne pojave same«³². »Kada zamislimo mogući svijet u kojemu je fenomen doživljen kao iskustvo boli, a nemamo C-vlakna, onda je to mogući svijet u kojemu postoji bol bez postojanja C-vlakana. To je zbog [...] jednostavnog razloga što je iskustvo boli, senzacija boli, zapravo bol sama. Ne možemo napraviti razliku, kao s toplinom, između načina na koji nam se pojavljuje i fenomena samog.«³³

U slučaju (1) može se dogoditi da pomiješamo toplinu s osjećajem topline, no u (5) to ne može biti zbog toga što osjećati bol nije ništa drugo negoli bol sama. Ne možemo zamijeniti bol s osjećajem boli. No intuicija da može biti boli bez aktivacije C-vlakana i obratno i dalje je neuzdrmana. Primjerice, možemo ju opravdati s boli u fantomskom udu kod osoba koje su bile amputirane. One izjavljuju da osjećaju bol i razne druge senzacije u amputiranom udu. Intuicija o kontingentnosti i dalje je prisuta te stvara problem za materijaliste jer ako »netko tko želi zastupati tezu identiteta ne može jednostavno prihvatiti karte-

³¹ Usp. Joseph LEVINE, *Materialism and Qualia: The Explanatory Gap*, u: *Pacific Philosophical Quarterly*, 64 (1983.), 354–361.

³² Saul KRIPKE, *Imenovanje i nužnost*, 125.

³³ Joseph LEVINE, *Materialism and Qualia: The Explanatory Gap*, 355.

zijanske intuicije da A može postojati bez B, da B može postojati bez A... on te intuicije mora objasniti³⁴.

Vidjeli smo da materijalist nema objašnjenje kako da intuiciju o kontingentnosti (5) objasni kao iluziju, a relacija u iskazima identiteta ne može biti kontingentna nego vrijedi nužno. S druge strane pronalazimo dokaz da je ta intuicija istinita. Ako postoji svijet u kojemu bol nije aktivacija C-vlakana, onda iskaz (5) nije istinit u svim mogućim svjetovima jer se ispostavilo da (5) nije istinito u barem jednom mogućem svijetu. Dakle:

(6) Bol \neq aktivacija C-vlakana.

Dok je Kripke na temelju krutih označitelja i esencijalnih svojstava dokazivao da iskaz psihofizičkog identitet treba odbaciti, Joseph Levine problemu je pristupio na nešto drukčiji način kako bi pokazao problem u analogiji iskaza (4) i (5). Njegova strategija temelji se na nužnosti koja se javlja prilikom redukcije vode na H₂O, a koja nedostaje prilikom reduciranja boli na aktivaciju C-vlakana. U (5) osjećaj kontingencije vrijedi u oba smjera. Moguće je zamisliti situaciju u kojoj postoji bol bez aktivacije C-vlakana i aktivacija C-vlakana bez boli. No, to ne vrijedi u slučaju (4) jer osjećaj kontingentnosti vrijedi u samo jednom smjeru. Moguće je da neka tvar manifestira makro svojstva vode, no nije moguće da molekularna struktura H₂O ne uspijeva manifestirati svoja makro svojstva. Nužno je da H₂O isparava na 100°C po otkrivenim kemijskim pravilima.

Razlika u redukciji u ta dva slučaja pokazuje da »kemijska teorija vode objašnjava ono što se treba objasniti, dok fizikalistička teorija o *qualia* 'izostavlja nešto'«³⁵, izostavlja objašnjenje kvalitativnog aspekta iskustva. Kemijska teorija vode eliminira dvostruki osjećaj kontingentnosti u (4), dok s druge strane fizikalistička teorija o *qualia* i dalje ostavlja osjećaj obostrane kontingentnosti u (5). Nemamo potpuno objašnjenje zašto se javlja određeno kvalitativno obilježje iskustva kada zauzimamo određeno fizikalno-funkcionalno stanje.³⁶ Potrebno je još nešto osim funkcionalnog objašnjenja kako bi se objasnila pojava *qualia*.

3.2. Dvodimenzionalni modalni argument

Kao logičan nastavak na Kripkeove zaključke o *a posteriori* nužnosti David Chalmers primijenio je teoriju značenja zvanu »dvodimenzionalna semantika«

³⁴ Saul KRIPKE, Imenovanje i nužnost, 121.

³⁵ Joseph LEVINE, On Leaving Out What It's Like, u: Ned BLOCK – Owen FLANGAN – Güven GÜZELDERE (ur.), *The Nature Consciousness*, Cambridge, Mass., 1997., 548.

³⁶ Usp. Joseph LEVINE, On Leaving Out What It's Like, 548.

ili, kraće, »2D semantika«. ³⁷ 2D semantika prepoznaje dvije dimenzije značenja pojmova i povezana je sa semantikom mogućih svjetova. Jedno značenje je povezano s referencijom i istinitosnim uvjetima dok je drugo značenje povezano s načinom na koji istinitosne vrijednosti ovise o vanjskom svijetu. Tom teorijom Chalmers je skrenuo pažnju s iskaza o psihofizičkom identitetu na materijalističku pretpostavku da mentalno supervenira nad materijalnim. ³⁸

Svaki pojam i rečenica imaju svoju *ekstenziju* i *intenziju*. Ekstenzija pojma ili rečenice su svi oni entiteti na koje se oni odnose dok je intenzija kolekcija svojstava koja određuje na koje entitete se pojam ili rečenica mogu odnositi. ³⁹ Za rečenice možemo reći još i ovo: Svaka rečenica posjeduje svoju ekstenziju, odnosno istinitosnu vrijednost, te intenziju, funkciju da je rečenica istinita u mogućem svijetu ako, i samo ako je rečenica istinita u tom svijetu. ⁴⁰ Na primjer, ekstenzija rečenice: »Ivan Kukuljević Sakcinski napisao je dramu *Juran i Sofija ili Turci kod Siska*« jest njezina istinitost, dok intenzija iste rečenice jest istinitost u svim mogućim svjetovima u kojima je Ivan Kukuljević Sakcinski napisao dramu *Juran i Sofija ili Turci kod Siska*.

Radovi u području semantike i filozofije pokazali su da ako želimo obuhvatiti cjelokupno značenje pojma jedna intenzija nije dovoljna jer se referencija u aktualnom svijetu i protučinjeničnim mogućim svjetovima određuje na različite načine, stoga je potrebno odrediti dvije intenzije kako bi se dobilo potpuno značenje pojma.

Primarna intenzija odabire referenta pojma u svijetu kada ga se uzima kao aktualni svijet. Uzmimo za primjer pojam »voda«. Prvo trebamo na temelju opisa odrediti referenta. »Voda« je prozirna tekućina, bez boje, nalazi se u morima i jezerima – kraće »vodenasta tvar«. Primarnu intenziju određujemo na temelju opisa pojma kojemu želimo odrediti značenje. Primarna intenzija je kontingentna jer ovisi o načinu na koji nam se pojavljuje aktualan svijet. Aktualan svijet je mogao biti drukčiji pa bi primarna intenzija »vodenaste tvari« označavala nešto drugo a ne »vodu« kao H₂O, kao što to jest u našem svijetu. Istinitost značenja pojma u primarnoj intenziji možemo spoznati *a priori* jer ne ovisi o empirijskom istraživanju, nego o značenju pojmova u iskazu.

Sekundarna intenzija odabire referenta u protučinjeničnim mogućim svjetovima, a ovisi o tome kakav je aktualan svijet. Ako se u aktualnom svijetu

³⁷ Usp. David CHALMERS, *The Conscious Mind*, New York, 1996.

³⁸ Usp. Eli HIRSCH, *Kripke's Argument Against Materialism*.

³⁹ Usp. Irving COPI, *An Introduction to Logic*, New York, 1986., 148.

⁴⁰ Usp. David CHALMERS, *Two-dimensional Semantics*, u: Ernest LEPORE – Barry SMITH (ur.), *Oxford Handbook of the Philosophy of Language*, Oxford, 2006.

otkrije da vodenasta tvar u morima i jezerima ima molekularnu strukturu H_2O kao svoje esencijalno svojstvo, onda »voda« označava H_2O u aktualnom i svim mogućim svjetovima. U slučaju da »vodenasta tvar« u aktualnom svijetu ima molekularnu strukturu XYZ, onda »voda« označava XYZ u tom i svim mogućim svjetovima. Sekundarna intenzija je nužna za sve moguće svjetove i ovisi o rezultatima empirijskog istraživanja u aktualnom svijetu. Dakle, istinitosna vrijednost iskaza ovisi o onome što rečenice znače (primarna intenzija) i onome kakav svijet jest (sekundarna intenzija).

Na primarnu i sekundarnu intenziju možemo gledati kao na *a priori* i *a posteriori* aspekte značenja.⁴¹ Primarna intenzija podupire *a priori* istinu »voda je vodenasta tvar«, koja će biti istinita na temelju značenja samih pojmova koji su sadržani u tvrdnji neovisno o tome kako svijet ispadne. Sekundarna intenzija podupire *a posteriori* istinu »voda je H_2O «, koja je istinita u svim mogućim svjetovima jer je istinita u aktualnom svijetu. Stoga su obje rečenice »istinite u pogledu različitih aspekata značenja«⁴².

Kako 2D semantika pomaže u argumentaciji protiv materijalizma i materijalne supervenijencije nad fizičkim? Kripke kaže da: »materijalizam mora smatrati da je fizički opis svijeta njegov *potpuni* opis, da su sve mentalne činjenice 'ontološki ovisne' o fizičkim činjenicama u izravnom smislu, naime u tom smislu da mentalne činjenice nužnošću slijede iz fizičkih«⁴³. Svaki iskaz kojim materijalist opisuje stanje svijeta mora biti nužno istinit kako bismo ga prihvatili.

Analizirajući iskaze o psihofizičkom identitetu u terminima 2D semantike brzo se dolazi do zanimljivih zaključaka. Ako iskaz sadrži pojmove koji svojeg referenta odabiru prema esencijalnim svojstvima kao u slučaju (5), onda se gubi razlika između primarne i sekundarne intenzije. Nismo u mogućnosti odrediti primarne i sekundarne intenzije pojmova jer su oba pojma odabrana prema esencijalnim svojstvima.

Eli Hirsch smatra da možemo sažeti odnos između izražavanja nužne istine i intenzija na sljedeći način:

(C) Ako rečenica izražava nužnu istinu, ali se prvotno intuitivno čini da ne izražava nužnu istinu, razlog u modalnoj zbrci javlja se zato što je primarna intenzija propozicije kontingentna, a sekundarna propozicija nužna.⁴⁴

⁴¹ Usp. David CHALMERS, *The Conscious Mind*.

⁴² *Isto*, 62.

⁴³ Saul KRIPKE, *Imenovanje i nužnost*, 125.

⁴⁴ Usp. Eli HIRSCH, *Kripke's Argument Against Materialism*, 133.

Princip (C) implicira da u slučaju kada se u rečenici ne može odrediti razlika između primarne i sekundarne intenzije, tada ta rečenica ne izražava nužnu istinu. Dakle, (5) ne izražava nužnu istinu i relacija identiteta je neistinita.

Kako se 2D semantika odnosi prema tvrdnji supervenijencije mentalnih svojstava nad fizičkim svojstvima? Prema 2D semantici pojam određuju dvije vrste svojstava. Kako postoji samo jedna vrsta logičke supervenijencije svojstava uz pomoć 2D semantike možemo analizirati odnos supervenijencije u primarnoj i sekundarnoj intenziji zasebno. Kada je u pitanju objašnjenje pojma ili fenomena, primarna intenzija je važnija zato što je u početku istraživanja dostupna samo primarna intenzija o kojoj ovisi hoće li reduktivno objašnjenje biti uspješno.

Teza supervenijencije tvrdi da svojstva višega reda (mentalna svojstva) superveniraju nad svojstvima nižega reda (fizičkim svojstvima). Ako je bol svojstvo koje supervenira nad aktivacijom C-vlakana, onda je logički nemoguće da postoji svijet u kojemu se aktiviraju C-vlakna a ne javlja se bol. No, Chalmers smatra da svaki svijet koji možemo zamisliti jest logički moguć svijet. Dakle, logički je moguće da se javi bol bez aktivacije C-vlakana i obratno. »Ako možemo pokazati da postoje mogući svjetovi koji su fizički potpuno jednaki našem, ali u kojima ne postoji svojstvo koje smo uveli primarnom intenzijom, onda dualizam slijedi.«⁴⁵

(5') Bol supervenira nad aktivacijom C-vlakana.

Slučaj (5') je onaj kojim možemo potvrditi Chalmersovu tvrdnju. Možemo zamisliti logički moguć svijet koji je potpuno fizički istovjetan našem (postoje C-vlakna...) i možemo zamisliti da se bol, kao svojstvo primarne intenzije, ne javlja. Možemo li isto reći i za teorijske identifikacije? Možemo li zamisliti fizički istovjetan svijet našem (da postoji molekularna struktura H₂O...), a da se nama ne javlja kao »vodenasta tvar«? H₂O je esencijalno svojstvo vode i to je razlog zašto nam se pojavljuje kao »vodenasta tvar«. Dakle, (5') nije pojmovno istinit jer ne uspijeva proći analizu primarne i sekundarne intenzije, te stoga nije nužno istinit.

Kako smo vidjeli, Kripke je pokazao da ne postoji razlika između boli i osjeta, svjesnog iskustva boli. Stoga smo u mogućnosti zamisliti svijet fizički istovjetan našem gdje će nedostajati svjesno iskustvo. Ako možemo zamisliti takav svijet, onda je svjesno iskustvo nešto više od fizičkih činjenica, a materijalizam je neistinit.

⁴⁵ David CHALMERS, *The Conscious Mind*, 132.

Na temelju Kripkeovih i Chalmersovih argumenta o *a posteriori* nužnim iskazima pokazuje se da je materijalizam neistinita tvrdnja. Mentalne činjenice ne slijede nužno iz fizičkih činjenica. Ako mentalne činjenice ne slijede nužno iz fizičkih, onda ni teza supervenijencije nije održiva. Na temelju 2D semantike pokazalo se da nikakva nužnost ne proizlazi iz rečenice (5), (5') i sličnih materijalističkih iskaza o svijetu. Svjesno iskustvo ne supervenira logički nad fizičkim činjenicama zato što relacija između svijesti i fizikalnih činjenica nije ista kao relacija između standardnih svojstava višega reda i svojstava nižega reda.⁴⁶

Zaključak

U ovom članku prikazali smo argument iz znanja i modalni argument koji smjeraju pokazati da je um, odnosno duša, nefizička. Argument iz znanja pokazuje da ne možemo deducirati znanje o unutarnjim kvalitetama iz fizikalističke hipoteze. Iako je moguće da sam upoznat sa svim fizikalnim činjenicama o mirisu ruže, nisam upoznat s unutarnjom kvalitetom mirisa, odnosno mojim subjektivnim unutarnjim doživljajem mirisa. Argument iz znanja jasno pokazuje da fizikalističkoj pretpostavci izmiče vrlo važan aspekt duše, odnosno uma – unutarnja kvaliteta iskustva.

Naravno, ne prihvaćaju svi suvremeni filozofi zaključke argumenta iz znanja. Prigovori koji su najčešće upućeni argumentu odnose se na to Marija nije naučila ništa novo u smislu novih činjenica, nego da je stekla reprezentacijske sposobnosti ili sposobnost zamišljanja boja, ili da zna iste stare činjenice iz nove perspektive. No, ni jedan prigovor nije dovoljno snažan da se odbaci. Marija može prepoznavati boje prema fizikalnim svojstvima kao što je i naučila u svojoj crno-bijeloj sobi, no njezina sposobnost prepoznavanja boja prema fenomenalnim svojstvima aktivira se nakon iskustva boje. Na temelju toga može se reći da je Marija naučila nešto novo, novu sposobnost zamišljanja ili reprezentacije boja, no prema fizikalističkoj hipotezi ona bi trebala znati sve što se može znati o svijetu i drugim ljudima. Nedostaje joj znanje o fenomenalnom aspektu svijesti prije iskustva promatranja boje.

Kripke je na drukčiji način argumentirao da je fizikalizam manjkav. Analizom iskaza teorijskih identifikacija i iskaza psihofizičkog identiteta pokazao je da su fizikalistički iskazi identiteta o mentalnom neistiniti. On smatra da je iskaz identiteta, ako je istinit, nužno istinit. Teorijska identifikacija – voda

⁴⁶ Usp. *Isto*.

je H_2O – jest *a posteriori* nužan iskaz. U slučaju takvog iskaza imamo osjećaj kontingentnosti, osjećaj da stvari mogu biti drukčije. Taj osjećaj kontingentnosti eliminiramo empirijskim istraživanjem fenomena. Otkrivamo da postoji razlika između fenomena » H_2O « i načina na koji nam se pojavljuje »vodenasta tvar«. U slučaju psihofizičkih identifikacija – bol je aktivacija C-vlakana – slučaj je drukčiji, ne možemo eliminirati osjećaj kontingentnosti jer ne postoji razlika između fenomena i načina na koji nam se bol javlja, iskustvo boli je bol sama.

David Chalmers je razvio 2D teoriju značenja na temelju Kripkeovih zapažanja i upotrijebio je protiv teze supervenijencije mentalnoga nad materijalnim. U slučaju da bol supervenira nad aktivacijom C-vlakana, logički je nemoguće da se javlja bol bez aktivacije C-vlakana i obrnuto. No, 2D semantika pokazuje da je to moguće. Dakle, nije moguće provesti potpunu analizu iskaza psihofizičkog identiteta u okviru 2D semantike kao što se može provesti analiza teorijskih identifikacija.

Argument iz znanja i Kripkeova modalna analiza iskaza psihofizičkih identiteta međusobno se nadopunjavaju protiv fizikalističke hipoteze. Kripke pokazuje da se fizikalističke rečenice mogu odbaciti na temelju logičko-pojmovne analize jer se pokazuju kao neistinite. S druge strane, argument iz znanja pokazuje da su iskustvo i unutarnje kvalitativno stanje koje prati iskustvo neodvojivi element znanja o svijetu. Smatramo da su prikazani argumenti dovoljno jaki kako bi pokazali da fizikalistički rječnik ne može objasniti sve fenomene u svijetu jer izostaje barem jedan značajan segment – subjektivan način na koji doživljavamo svijet.

Summary

**THE ARGUMENT FROM KNOWLEDGE AND THE MODAL ARGUMENT
FOR DUALISM IN THE PHILOSOPHY OF MIND**

Davor PEĆNJAK

Institute of Philosophy
Ulica grada Vukovara 54, HR – 10 000 Zagreb
davor@ifzg.hr

Ivan ŠPILJAK

Rivanjski put 2, HR – 10 000 Zagreb
spiljak04@gmail.com

A discussion on the soul is one of the traditional discussions in theology and philosophy. The contemporary philosophy also uses the term 'mind' to signify the totality of psychological or mental abilities of the human being. In this article, the authors present and discuss the problem of the relation of the soul or mind and the body, that is, the question how is the soul or mind constituted. One of the oldest pre-philosophical intuitions is that the mind and the body are made of two different 'materials': the body is made of matter, while the soul or the mind is made of something immaterial or non-physical. This conclusion is also confirmed by a common reflection on properties which are attributed to material objects, on the one hand, and mental states and processes on the other. However, the philosophical arguments on this position are much stronger. The authors will present and discuss so-called 'Argument from Knowledge' and the 'Modal Argument' for dualism in the contemporary philosophy. By rejecting some objections, these arguments, although not the only ones in favour of dualism in the philosophy of mind, are quite strong and acceptable statements in favour of non-physicality of the mind or the soul.

Key Words: *soul, mind, dualism, argument from knowledge, modal argument, two-dimensional semantics, physicalism.*